

Hela världen ligger öppen för dig!

Anna Maria Claesson

Det är tjock dimma lördagen den 25 januari 1896, då ångaren Göteborg på kvällen lägger ut från hamn. Bland passagerarna finns en grupp unga missionärskandidater på väg till Kina, däribland den 26-åriga Elisabet Jacobson från Sammekulla i Småland. För några dagar sedan tog hon farväl av far och mor, syskon och vänner på Mariannelunds järnvägsstation. Tillsammans sjöng de, medan varma tårar rullade nerför kinderna: "Här vi skiljas från varandra. Här är möda, sorg och strid." I sin dagbok skriver Elisabet:

Efter ännu några omfamningar och farväl och de kära ansiktena försvunno likasom Jesus försvann utur lärjungarnes åsyn, men likasom de skola återse hvarandra så skola ock vi, om ej förr, då när vi skåda honom tillika. Ljufva hopp! ¹

Elisabet deltog i oktober 1892, tillsammans med sin bror Emil, i väckelsepredikanten Fredrik Fransons evangelistkurs i Jönköping. Det var då hon hörde ropen på hjälp från de arma miljonerna, som vandrade där borta i hedendomens mörker i dödsskuggans land. Svenskamerikanen Franson hade kommit hem till Sverige denna höst för att värva 200 missionärer till Kina. Med sig hade han ett löfte från ett amerikanskt missionssällskap, Christian & Missionary Alliance, om ekonomiskt underhåll. Efter fjorton dagars kurs, med bibelstudier på dagarna och väckelse-

möten på kvällarna, blev Emil och Elisabet uttagna som missionärskandidater till Kina. Emil reste redan i början av 1893.

Resan med tåg och båt, och slutligen med åsnekärra på leriga vägar, med övernattningsar på värdshus fyllda med opiumrök, varar tre månader. Slutmålet är staden Kuei-huach'eng, belägen långt upp i norra Kina, utanför den stora muren. Elisabet avslutar sin resedagbok:

O, hur skönt det kändes att ha "funnit en stad där vi kunde bo" och att här få hvila ut utan att behöfva tänka på att nästa dag bryta upp igen. Hur ousägligt skönt skall det ej blifva att en gång ha nått målet för lifvets resa och att där för evigt få hvila ut, samt möta alla älskade från hvilka jag måst skiljas.

Elisabet placeras, efter tre kvarts år av tålamodsprövande språkstudier, i byn Teh-sheng-pu inneboende hos den nyomvände kinesen Kao. Hon är ensam utlänning, det är sju kilometer till Feng-chen, där bror Emil är verksam. Tvättvattnet fryser till is i handfatet på vintern, ihållande droppar regnet genom lertaket och den obekväma och kalla sängen består av ett par bräder. Men det duger ej att klaga, och på den två meter breda gården utanför pappersfönstret ordnar Emil på sommaren en berså av slingerväxter. Elisabet samlar omkring sig byns unga flickor, och på stapplande kinesiska försöker hon berätta om

barnvännen, lära dem väckelsesångerna som sjöngs hemma i Sammekulla och undervisa dem i innanläsning. För tre–fyra år sedan var det fientligt i Teh-sheng-pu och missionärerna drevs iväg, men nu är överlag folket stilla och vänligt. Ibland händer det dock att en flock pojkar ropar efter henne i gränderna ”Jang-kuei-tsi” – utländsk djävul!

På sin åsna gör Elisabet utflykter till byarna runt omkring och håller möten för kvinnorna. Hon samtalar, berättar, argumenterar, predikar, sjunger, delar ut traktater och försöker till ”stora och små bära fram det glada budskapet”. Ibland blir hon kallad till ett hem för att driva ut onda andar hos en vansinnig kvinna eller för att rädda en olycklig hustru

Elisabet Jacobson på åsnan Harry på väg ut till en grannby för att predika. Bilden publicerades i *Trosvittnet* 1899 (privat ägo).

som sökt förgifta sig med opium. I nära två år arbetar Elisabet ensam på sin station, men den 9 maj 1899 är det missionärsbröllop i Kuei-hua-ch’eng. I fyra dagar har Elisabet rest med åsnekärran för att vigas samman med missionärskamraten Otto Öberg. Nu ska de arbeta tillsammans på stationen i Fengchen. Elisabet gör hembesök, och Otto reser omkring i byarna för att predika och sälja traktater på marknader och vid teaterföreställningar. Det går trögt att vinna kineserna för evangelium, men de två arbetar envist vidare. Här i norra Kina är det mest såningsarbete, kanske blir det andra som får skörda – suckar Otto ibland. Men i april år 1900 skriver han lycklig i sin dagbok:

Folket synes nu förlorat fruktan för att låta sina barn komma till vår skola, ty de komma nu så kangen ej räcker till att just rymma fler.

Försommaren år 1900 är het, ingen vind rör vid trädens blad, det var länge sedan det regnade och torka hotar skörden. Boxarna har börjat uppträda hotfullt på stadens gator: ”Utlänningarna sopar bort molnen” ropar de och svänger hotfullt sina svärd. Utanför missionsstationen samlas varje dag oroliga folkskaror, en dag i juni slås porten sönder, ursinniga män rusar in, plundrar och förstör. Elisabet och Otto är mitt i stormens virvlar. Som genom ett under räddas deras liv, och ett par dagar senare flyr de från staden för att undkomma boxarupproret. Norrut tar de sig, genom Mongoliets öknar och genom Sibirien. Efter tre månaders strapatser är de hemma i Sammekulla.

Elisabet var pionjär. På 1890-talet var det fortfarande ovanligt med självständiga kvinnliga missionärer. Missionsvännerna hemma vid hade svårt att föreställa sig kvinnor iklädda den traditionelle missionärens hjälteroll, och kvinnliga förkunnare var i missionskret-

sar över huvud taget en mycket omdebatterad fråga (Larsson 1997). Den kvinnliga missionären utmanade inte bara föreställningar om hur en kvinna skulle bete sig i 1890-talets samhälle, hon utmanade också, enligt mångas mening, vad en kvinna hade rätt att göra enligt Bibeln. Jag skall i den här artikeln diskutera hur de kvinnliga missionärerna agerade mot denna bakgrund av antingen aktivt motstånd eller misstro. Och jag gör det med exempel från det missionsfält som vid denna tid var mest attraktivt för kvinnorna: Kina – landet där 400 miljoner hedningar famlade i mörkret.

Missionens berättelser – där de kvinnliga missionärerna så småningom ingick – påverkade de hemmavarande. En tolkning av missionens inverkan på hemmafronten redovisas avslutningsvis.

Missionären – en modern människa

I en samhällsform med starka ekonomiska och sociala band mellan kollektivets medlemmar är missionären en omöjlighet. I ett traditionellt bondesamhälle var t.ex. inte föräldrar villiga att lägga sina barn på ”missionens altare”, inte heller hade barnen möjlighet att lämna åldrande föräldrar. Inte skulle väl en dräng i 1600-talets Sverige kunnat erfara en kallelse från Gud att bege sig till främmande folkslag för att predika evangelium? Och skulle tanken ha dykt upp – nog hade han väl av samhällsmakten blivit toki-förklarad och inspärrad på hospitalet? Det var i alla fall vad som hände de s.k. roparna så sent som på 1840-talet.

Missionären förutsätter en samhällsform, där individerna tillåts bryta loss från kollektivet – vilket blir möjligt för många under 1800-talets andra hälft i Sverige – och där var och en har personligt ansvar för det egna livets formande. Inom väckelserörelsen vid

denna tid, blev det personliga avgörandet närmast tvingande.

Missionären lämnar den sociala gemenskapen här hemma, han gör sig fri, han bryter familje- och vänskapsband.

O, lämna fader, moder
Och allt vad du har kärt!
Ack, kära syster, broder!
Säg, är det icke värdt,
Att detta allt uppgifva,
För Jesus,

skriver Elisabets bror Emil (*Trosvittnet* 1896:24A). Missionären jämför sig med en pilgrim på vandring eller kanske en ensam människofiskare, svarande endast inför sig själv och Gud. Han är en hemlös främling eller han är, som Otto Öberg uttrycker det, hemma vart han kommer, men samtidigt aldrig riktigt hemma någonstans (*Trosvittnet* 1913 nr 5).

Huru länge skall ropet ljuda från hednavärlden: kom öfver och hjälp oss?

frågar författaren till en liten propagandaskrift för Kinamissionen (*Kom och hjälp oss!* 1890). Till var och en ställdes den pockande frågan: har du möjlighet, förmåga och erfarenhet att gå! Skörden vitnar på fälten, det behövs arbetare – en del måste offra sig själva, sina kroppar och kanske sina liv!

Missionären såg på sig själv, och uppfattades av de där hemma, som en representant för ett modernt samhälle. Hans hemland präglades av kristendomens människokärlek och moraluppfattning, men också av västerländsk vetenskap och industrialism. Så var t.ex. våra barmhärtighetsinrättningar, som gav de sva-ga skydd, inrättade av kristlig kärlek. Samtidigt – ja, kanske tack vare kristendomen – hade industrialismen gett oss rikedom (Eng-

ström 1910:8). Naturvetenskap, hög teknisk utveckling, rationalitet, logiskt tänkande, hygien, ordning, regelsystem, rättssäkerhet, arbetsdisciplin och självdisciplin var ingredienser i missionärens modernitet, men *också*, hand i hand med allt detta, kvinnors, barns, krymplingars, gamlas och till och med djurs rätt till drägliga liv. Hednaländernas samhällen beskrevs däremot överlag som ålderdomliga, stillastående, obarmhärtiga och våldsamma. Missionen, och missionären, såg sig som upplysningens Ljus i mörkret.

Vårt sändebud

En missionär är ju egentligen en, som fullgör något, hwilket åligger alla kristne att göra, och då wi skicka en evangelii budbärare till hedningarna, är det ju på sätt och wis som om wi sjelfwa ginge ut till dem med evangelium,

skriver referenten vid missionär August Bergs avskedsmöte i Jönköping 1890 (*Svenska Posten* 1890 nr 8). Missionären var vårt sändebud, vår ställföreträdare i kampen mot hedendomen. Han var utvald och kallad, och han offrade sig i stället för oss. Missionären är en historisk greenpeace-aktivist, och genom att offra till missionen, blev också de där hemma delaktiga i missionärens fromhet och mod. I missionshuset eller på symötet var han en hjälte. En manlig hjälte, ty fram till 1880-talets slut var missionären en man.

Det var under 1700-talets andra hälft som ett intresse vaknade i Västerlandet för yttre mission, d.v.s. protestantisk mission i icke-kristna länder. Men först då ett svenskt missionsfält öppnades 1866, blev intresset för yttre mission folkligt förankrat. En ung, växande missionsorganisation, Evangeliska fosterlandsstiftelsen, stod bakom företaget. Nu etablerades en direkt kontakt mellan den stödjande publiken på hemmaplan och den utsän-

de missionären. Hemsända brev cirkulerade i föreningarna eller publicerades i missions-tidningarna, där berättelserna om den svenska missionen trängde ut utländskt material. De hemmavid fick nu läsa nära skildringar av livet och arbetet ute på fältet. I visitkortsalbumet satt fotografiet av den egna missionären. På 1870–80-talen skapade de olika religiösa riktningarna, som uppstod och konsoliderades under dessa årtionden, nya missionsfält i Afrika och Indien, bemannade med svenska missionärer. På 1890-talet riktades missionsintresset framför allt mot ”de döende miljonerna” i Kina. 1889 var en handfull svenskar verksamma i Kina som missionärer. Fyra år senare fanns 163 svenskar där – de flesta var svenskamerikaner utsända från Amerika via Fredrik Fransons Skandinaviska Alliansmission.²

Jönköpingsapotekaren August Berg, som for till Kina 1890, var en mycket älskad och beundrad missionär i sin hemtrakt. Han är en god representant för den traditionelle hjältemissionären av ett slag som hemmapubliken var van vid. Berg är själv medveten om sin särställning:

Glorian kring missionärernas huvuden var vid denna tiden ganska skönjbar,

skrev han på ålderns höst (Berg 1931:40). Berg har många egenskaper, som gör honom lämplig för uppgiften. Han är kunnig och bildad, handlingskraftig och nyfiken på äventyret. Han längtar ut, som han själv uttrycker det, till det stora människohavet efter att ha fiskat hemma i små insjöar. Alla svårigheter tar han med gott humör. Om sin flykt under boxarupproret 1900 skriver han endast att (s. 305):

Folk var allt annat än vänliga... Trots alla faror gick dock vår resa lyckligt.

Berg är en god pedagog, han tar sin läsare i handen och talar direkt till honom. Hans texter är livfulla och myllrande när han skildrar det kinesiska vardagslivet, eller nostalgiskt sentimentala då han berättar om den ensamme missionärens jul långt borta i det främmande landet. När han inte redogör för missionsarbetet, så är Berg mån om att låta läsaren lära känna Kina – för kunskap är viktig för att upprätthålla intresset. Därför berättar han gärna om kinesens dräkt, hans boende, seder och traditioner och om språket. Berg förankrar sina Kinaberättelser i missionsvännernas egen verklighet: tänk att i Kina har man inga sparspisar från Husqvarna, utan andra enkla eldstäder! Bergs berättelser är ofta humoristiska, dock driver han sällan med kineserna. Hans förhållande till kinesen framstår som godmodigt patriarkaliskt.

Berg är Missionären med stor bokstav. Han är rationell, rättrådig, tålmodig, uthållig och finner alltid de rätta svaren eller rätta lösningarna. Oavsett fysiska och psykiska strapatser, ensamhet och faror misslyckas han aldrig, tvivlar aldrig, ser aldrig tillbaka. I förhållandet till kinesen är han läraren och ledaren. Hjälte-missionären är ett föredöme för kinesen och oss – in i martyrdöden. Så såg den bild ut av Missionären som förmedlades till de hemmavarande. Åtminstone bilden av den manlige missionären. Och vid hjälte-missionärens sida satt missionärsbruden.

Missionärsbrudar

Missionären hade länge varit en ogift man. När Theodor Hamberg, Sveriges första Kinamissionär, verksam på 1840–50-talen, begärde att få gifta sig med sin trolovade var hans understödjande sällskap, Baselmisionen, mycket tveksamt. En gift missionär med hustru, och så småningom kanske barn, inne-

bar större ekonomiska åtaganden. Vid den här tiden var *Missions-Tidningen* fylld av berättelser om kannibalism, stamkrig och hedniska grymheter. Missionärslivet skildrades som äventyrligt och farligt och sågs som olämpligt för kvinnor. Att en ogift kvinna, utan relationer till en manlig släkting eller en make, for ut som missionär, var så gott som otänkbart.

Men kvinnor kom med tiden ändå ut på missionsfälten. De kunde t.ex. resa ut som trolovade eller hustrur till de manliga missionärerna. 1892 for den första kvinnliga missionären från Jönköping. Det var Augusta Hulander. I pressen kallades hon "missionärsbruden". *Jönköpings-Posten* uttrycker den 11 maj sin belåtenhet över att August Berg utvalt just Augusta till sin brud:

Hennes intagande sätt att vara wann redan det allas hjärtan, men särskildt är det hennes säregna gåfwa att förtroligt umgås med bedröfwade och sjuka och meddela dem hugswalelse och tröst, hwilken (må ingen missförstå uttrycket!) här gjort henne till allas älskling.

Augusta, och många kvinnor med henne, valde rollen som maka i första hand. Under sina första två år i Kina, innan giftermålet, skrev hon hem till missionsvännerna och berättade om sitt arbete. Men så småningom tystnade Augusta, som så många andra missionärsbrudar. August kom att tala för dem båda.

Missionärsbruden var kanske för hemmapubliken den mest oproblematiske kvinnollen på missionsfältet, även om det då och då kunde blossa upp debatt kring det lämpliga i att missionären över huvud taget gifte sig. I statistiken över missionärer på fältet förekom inte de kvinnliga, gifta missionärerna. Att de existerade syns enbart i anteckningen: "gift", bredvid det manliga namnet (Lögstrup 1897).

Att vilja flyga högre än vingarna bär

På många områden inom det svenska samhällslivet och i offentligheten framträdde kvinnorna vid 1800-talets slut. Inom väckelserörelsen var de kvinnliga anhängarna i överväldigande majoritet, något som emellertid inte avspeglades i t.ex. sammansättningen av frikyrkoförbundens predikantkårer eller ledande skikt. Kvinnorna tvingades därför välja andra vägar för att uttrycka sin tro offentligt. En väg gick via religiösa livsprojekt av välgörenhets-, social eller litterär karaktär. Elsa Borg var föreståndare för Vita Bergen på Söder i Stockholm, där bl.a. bibelkvinnor och blivande kvinnliga missionärer utbildades. Lina Sandell utgav religiösa skrifter för barn vid sidan av författandet av väckelsesånger. Ebba Ramsay startade ett hem för epileptiska barn i Jönköping, samtidigt som hon författade och tryckte en mängd små religiösa skrifter. Vissa riktningar inom väckelsen kom under 1880-talet att dra till sig många hänförda, ofta unga, kvinnor. Det gällde de organisationer som bejakade kvinnor som förkunnare och kanske t.o.m. som ledare. Frälsningsarmén anfördes av en kvinna, Hanna Ouchterlony från Värnamo, då den "öppnade eld" i Sverige 1882, och Helgelseförbundet, som formades vid 1880-talets mitt, blev välbekant för sina kvinnliga evangelister. Men vanligen var motståndet mot kvinnliga förkunnare starkt inom väckelserörelsen på 1880-talet. Kinamissionären Klara Hall, f.d. frälsningsofficer, berättar:

Många gånger under årens lopp hade jag känt mig manad att *offentligt* vittna om Herren, men avhållit mig därifrån särskildt på det jag icke skulle vara någon till "anstöt" – då kvinnans offentliga vittnande icke heller då var så vanligt. Emellertid kom fr. N.H. till Norrköping. Ett möte för *sysstrarne* i de olika församlingarne blef anordnad. Detta möte blef afgörande för hela mitt återstående lif (*Trosvittnet* 1897 nr 24A).

När kvinnliga förkunnare väckte anstöt, hur skulle då inte de kvinnor uppfattas som ville offra sina liv för hedningarna? Sigrid Engström som for till Kina 1897 för Svenska missionens i Kina räkning, vittnar om omgivningens reaktioner:

Ingen ville tro, att Gud kallat mig till Kina. Somliga sade till mig, att jag ej skulle flyga högre, än vingarne kunde bära, andra sade, att jag ej skulle fresta Gud; andra åter sade, att jag endast önskade bära epåletter i Kristi armé och ej ville verka i det tysta, undangömda. Jag fick många vinkar om att pröfva mina bevekelsegrunder... (Engström 1910:17).

Nej, det var således inte lätt för en kvinna som vid denna tid ville lämna syföreningarna, missionsbasarerna och bönemötena för att resa till dödsskuggans land.

Hela werlden ligger öppen för dig!

Men det fanns de som stödde tanken på kvinnliga missionärer. Tändsticksarbetaren Edvard Lund for från Jönköping till Kina 1888. Som så många andra manliga missionärer på plats i Kina insåg han snart behovet av kvinnliga arbetare. Som man hade han ingen möjlighet, i det starkt könssegregerade Kina, att nå den kinesiska kvinnan. I ett brev hem 1889 till *Svenska Posten*, som gavs ut i Jönköping, beskriver han hjärtskärande den kinesiska kvinnans ömkansvärda situation, hur föraktad, nedtryckt och ensam hon är. En "warm, kvinlig missionswän" inspireras då att dikta:

Djupa suckar ifrån Österns länder
Hörs klagande till våra stränder.
De wädja till den kristna kvinnan här,
Om hon ej ett hjerta för missionen bär.

...

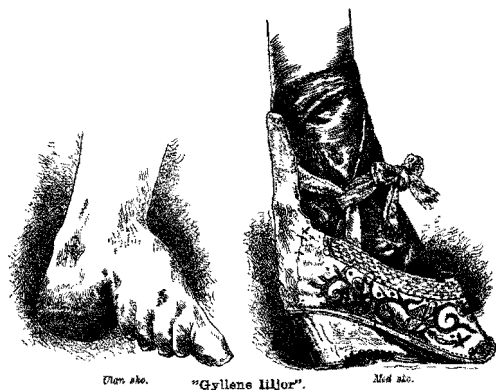
När du hemma i komfort och lycka
Tänker blott hur du dig sjelf skall smycka,

Då sitter hon uti sitt mörka tjäll
Inspärrad liksom fången i sin cell.

Redaktionen för missionstidskriften vädjar. Den kristna kvinnan måste också hon personligen offra sig. Många kvinnor har brist på sysselsättning och låter livet rinna bort,

och några hundra alnar Wirkade spetsar blir kanske det enda arbete mången lemnar efter sig.

Men nu ligger hela världen öppen, och Kinas miljoner kvinnor och barn frågar: kommer du inte snart? hur länge skall du leva enbart för dig själv? Sätt också du handen till plögen, för att aldrig se tillbaka (*Svenska Posten* 1889 nr 47). Det fanns således en grupp män som stödde de kvinnor som "ville flyga högre än vingarna bar". Många av dessa samlades kring Fredrik Franson.

När missionär August Berg för första gången i sitt liv såg en kvinna med bundna fötter, föreställde han sig att de formats med hjälp av järnskor. För det var de kvinnliga missionärerna som först beskrev hur det gick till då flickornas fötter bands. Genom deras berättelser blev de kinesiska kvinnorna och deras liv levande för missionsvännerna. Och mer än något annat, kom de kinesiska kvinnornas små skor att bli symboler för hedendomens förfärlighet och Kinamissionens berättigande (efter Tjellström 1895).

Profeterande döttrar

På 1880-talet for de första självständiga kvinnliga missionärerna från Sverige. När Fredrik Franson 1892 reste runt i Sverige och värvade Elisabet och andra blivande Kinamissionärer, var kvinnliga missionärer fortfarande en ny och omdiskuterad företeelse. Fransons evangelistkurser i Jönköping, Norrköping, Stockholm, Gävle, Sundsvall och på andra orter samlade skaror av entusiastiska ungdomar. På Jönköpingskursen var knappt en tredjedel av deltagarna kvinnor. Efter den intensiva kurstiden valdes de ut som ansågs lämpliga att "gå till Kina". Hälften av dessa var kvinnor. Franson var nämligen övertygad om att kvinnor behövdes i kampen mot hedendomen.

1896 översattes till svenska en liten skrift av Fredrik Franson. Dess titel var "Profeterande Döttrar. Några ord angående kvinnans ställning i evangeliseringsarbetet". I denna skrift lade Franson fram sina argument för kvinnliga förkunnare bland hedningarna. Kinas 400 miljoner törstar, enligt Franson, efter evangelium. Också på många andra håll i världen är öppenheten stor för budskapet. Två tredjedelar av alla omvända är kvinnor, och männen har inte hittills mäktat med att ensamma utföra arbetet för världens räddning, varför skall då inte kvinnorna hjälpa till?

Nog är det märkligt, skriver Franson förtrytsamt, att man kan komma på en så falsk idé, som att inte *alla* Guds barn skall bruka sina krafter för att rädda den förlorade världen. Han gör en drastisk liknelse:

Där ligga t.ex. många människor i vattnet och hålla på att drunkna. Några män söka att rädda dem, och det anses godt och väl, men se, där borta ha några kvinnor lossat en båt för att vara behjälpliga med räddningen, och strax skrika några män, som kanske stå lediga och se på, och därför ha god tid att skrika: "Nej, nej, kvinnor

skola icke hjälpa, offentligt arbete passar icke för kvinnor, må hållre människorna drunkna." Hvilken dårskap!

Franson finner heller inget i Bibeln som motsäger kvinnors profeterande. Tvärtom – han ger många exempel, både i Gamla och Nya testamentet, på profeterande döttrar.

Fransons utsända kvinnor öppnade och drev missionsstationer, gjorde predikoresor ensamma eller två och två, deltog i diskussionerna på missionskonferenserna på fältet etc. Franson hade stor tilltro till de kvinnor han sände ut.

I Kina var behovet vida större av systrar

Kina var det missionsfält kvinnorna främst sökte sig till. Kinafältets popularitet berodde till stor del på Kina Inlandmissionens grundare, engelsmannen Hudson Taylor, och hans positiva inställning till kvinnliga missionärer. 1890 initierade Taylor ett upprop till västvärldens protestanter om att skicka 1.000 missionärer till Kina på fem år. Uppropet hörsammades bl.a. av Fredrik Franson. Fem år senare hade 1.153 missionärer anlänt till Kina, av dessa var 672 kvinnor. Hudson Taylor skrev:

Skördens Herre såg, att behovet var proportionsvis vida större af systrar än af män. Svaret är en härlig bönhörelse af Gud... (*Trosvitnet* 1895 nr 11).

Det var engelsmannen Robert Morrison som inledde den protestantiska missionen i Kina år 1807. Resultatet blev magert, efter 35 års arbete sägs det ha funnits sex nattvardsberättigade kineser i Kina. Efter opiumkriget och fördraget i Nanking 1842 tvingades Kina att öppna några hamnar för europeisk handel. Nya krig drev fram ytterligare eftergifter, och på 1890-talet låg hela Kinans inland öppet för västerländsk handel och mission. Missio-

nens historia i Kina är våldsamt och dramatisk. Man kan inte säga att kineserna välkomnade missionärerna. Stenkastning, folkupplopp, mordhot och misshandel var inte ovanligt. Många missionärer fick sin sista vila på "martyr"kyrkogårdarna. Illasinnad rykesspridning, förakt och förlöjligande var andra sätt att motarbeta den nya läran.

Hudson Taylor, men också andra Kinamissionärer före honom, insåg att i Kina var kvinnliga missionsarbetare oundgängliga för att nå framgång (Williams 1993). En främmande man, dessutom en "utländsk djävul", hade ingen möjlighet att få kontakt med de kinesiska kvinnorna. En ogift man betraktades med stor misstro i Kina. Äktenskapet gjorde missionären mer accepterad och säkert livet på andra sätt i det främmande landet mer uthärdligt. Och missionärernas barn bröt ner många vallar av misstroende.

Hudson Taylor hade också förtroende för sina kvinnliga missionärer. Han lät dem utföra pionjärbete och begränsade inte deras uppgifter enbart till traditionellt arbete bland kvinnor och barn. Taylor ansåg att de kvinnliga missionärerna ofta var bättre än sina manliga kolleger.

För de kvinnor här hemma som "ville flyga högre än vingarna bar" var Kinafältet, trots att det var så oroligt, det mest möjliga. I Kina verkade, från 1887 och framåt, flera svenska organisationer som accepterade och välkomnade kvinnor.³ Inågon blev kvinnorna snabbt t.o.m. i dominerande majoritet.

Tiden vid skrivbordet

Missionären på fältet var beroende av stödet från hemmafronten.

Missionären måste, på samma gång som han verkar därute på hednafältet, äfven se till att hans arbete är ihågkommet i hemlandet, så att understöd i olika former kommer honom till del.

– så uttryckte Sigrid Engström saken (1910:8). Mycken tid tillbringar jag vid mitt skrivbord, skrev Otto Öberg i sin dagbok. Missionären skriver hem, han vädjar om ytterligare arbetare, om förbön och medel till verksamheten. Vart sjunde år anträds den efterlängtade hemresan. Tiden i Sverige är upptagen av resor och uppträdanden i kyrkor, skolhus och missionshus. Missionären klär sig i kinesiska kläder, predikar om missionsvännernas ansvar för hedningarna, sjunger och visar kinesiska saker: böcker, ätpinnar, de små kvinnoskorna, avgudarna... En populär missionär, som August Berg, fyllde Stora missionshuset i Jönköping, som rymde 3.000 personer, till sista plats.

Men för de kvinnliga missionärerna var hemmafronten, trots att väckelsen till stor del var en kvinnlig angelägenhet, splittrad. Hur motiverade den kvinnliga missionären i 1890-talets pionjärgeneration sin existens, i en tid då kvinnor som förkunnare och missionärer för många var en otänkbar och obiblisk tanke, och hur formade de sin missionärsroll?

Herren kom som ett åkslag

De kvinnliga missionärerna tvingades, mer än de manliga, att förklara och försvara sitt livsval. I missionstidskriften *Trosvittnet* publiceras under åren 1896–1899 tolv s.k. levnadsteckningar av utsända Fransonmissionärer. Det är sju män och fem kvinnor som skriver. Levnadsteckningarna följer i stort samma mönster. Alla, med något undantag, börjar "Jag föddes..." Därefter följer några rader, vanligen inte många, om familj och barndom. Så kommer det viktiga avsnittet om omvändelsen, den händelse eller process som gör det klart för levnadstecknaren själv, och för läsaren, att han/ hon helt överlämnat sig åt Gud och är villig att följa Honom i allt. När omvändelsen är klar, skildras kallelsen

Otto Öberg vid sitt skrivbord fotograferad före 1910. Detta år kunde han klippa av den långa hårflåtan som alla missionärer associerade med Kina. Inlandsmissionen var tvungna att bära för att inte avvika från kinesisk sed (privat ägo).

till missionsgärningen. Men det finns skillnader i männens och kvinnornas sätt att berättat om kallelsen respektive omvändelsen.

Den kvinnliga missionärskandidaten har ett behov av att inför publiken och sig själv motivera sin Kinaresa i en tid då det inte var självklart att en kvinna kunde "gå till Kina". Därför poängterar kvinnorna kallelsen. Klara Hall har också sin höga ålder emot sig:

Att Herren skulle sända mig "fjärran bort till hedningarne" kunde aldrig komma i min tanke. Tills helt plötsligt Herrens upprop för Kina nådde mig – genom br. Franson ... nu var det Guds tid och han själv som talade till mig. Men huru svårt jag hade att förstå detta och känna igen hans röst. Ty ingenting syntes för mig däraktigare än att på "gamla dar" sätta mig ned med

språkstudier... Och nu kommer Herren och som med ett "åkslag" uppfordrar mig att gå till Kina – med dess förskräckliga språk. Nio veckors ensam kamp med sömnlösa nätter inför Herren, behöfde jag för att låta öfvertyga mig, att det var *hans* vilja och beslut (*Trosvitnet* 1898 nr 1).

Vem kan stå emot Herrens åkslag?

Männen bejakar i allmänhet kallelsen direkt utan sömnlösa nätter eller dagars gråt. John H Swordson tar sig i en mening från Bollnäs till Kina!

Sommaren 1892 blef jag genom br. Franson manad att gå till Kina. Ut i augusti sade jag yrke, principal och vänner farväl och gick Fransons kurs i Stockholm, där jag blef avskild för Kina den 27 nov. uti Immanuelskyrkan och afreste med första gruppen från Sverige öfver England och ankom till Shang-hai den 22 febr. 1893, hvarefter vi fortsatte inåt landet, där vi skulle studera språket (*Trosvitnet* 1898 nr 6).

Men om kallelsen är självklar för männen, så är omvändelsen inte det. Kvinnorna betonar hemmets betydelse, men också goda vänner eller mötet i hemortens missionshus, för omvändelsen. Den framstår som en logisk följd av hemmets fostran eller vänners inflytande. Männen betonar *kampen*, striden mellan mörker och ljus, särskilda predikanter eller en tidskrifts eller boks omvälvande intryck. Omvändelsen, som innebär ett uppgivande av friheten och ett oreserverat överlämnande åt Guds vilja, är svår för mannen. När omvändelsen accepterats, är dock kallelsen ett oproblemiskt steg i den religiösa karriären. För kvinnorna blir kallelsen en inträdesbiljett till missionärsuppgiften. Kallad av Gud kan man inte ifrågasättas. Ytterligare en könsskillnad finns avseende kallelsen. Den kvinnliga kallelsen är ofta Ortsbestämd till Kina – det fält som också var lättast för en kvinna att komma till.

Arma hednasystrar

Huvudargumentet för profeterande döttrar var det stora behovet av arbetare. Hedningarna var fortfarande, 1800 år efter det missionsbefallningen uttalats, förfärande många. Därför behövdes alla arbetare i den sista striden. Den *kvinnliga* missionären på fältet ansåg, att hon hade en särskild uppgift i kampen: att lyfta fram den kinesiska kvinnans nöd. 1899 skriver Elisabet hem till sina f.d. söndagsskolebarn:

Särskildt äro de små flickorna här beklagansvärda. Redan vid 4 à 5 års ålder blifva deras fötter insatta i "pinbänken", och där får de sitta hela lifvet. Det är verkligen ömkligt se dem komma linkande med sina insnöda fötter, såsom jag brukar säga till dem, mer likna koklöfvar än människofötter. Att sedan ett flicka här i norr skall få gå i skolan och lära sig läsa, det anses som öfverflödigt. Kunna de blott laga mat och göra lite handarbete, så fylla de sin uppgift. På så sätt fostras de upp i den största okunnighet och bemötas med föga kärlek (*Trosvitnet* 1899 nr 10).

Livligt skildrar de kvinnliga missionärerna flickornas och kvinnornas liv i Kina. De berättar om hur oönskade små flickor är. Augusta Norén skriver hem:

Barnen dödas af föräldrarne, i synnerhet om de äro flickor. Föräldrarne till en af våra frälsta gossar, ha dödat 9 flickor och en annan hustru, som vi tro är frälst, har dödat 10 barn. Detta barnamord är här så vanligt, att det ej anses för något orätt. Då de små äro födda, knyta mödrarne in dem, som skola dödas, i ett gammalt kläde och kasta ut dem på en åker; och så blifva de, medan de ännu lefva, mat för roffåglarne. Ett annat sätt för att döda de små användes äfven mycket, nämligen att stoppa ned dem i en balja, som är fylld med vatten. Arma folk! Här behöfves missionärer... (*Trosvitnet* 1895 nr 10).

De kvinnliga missionärerna redogör detaljerat för hur det går till då flickornas fötter binds från fyra års ålder, hur de trolovas bort

i unga år och hur de nekas all skolning och utbildning. De skildrar den kinesiska kvinnan som en fånge i sitt hem, helt beroende av en elak svärmor eller känslolös make, levande under hotet av att under en svältperiod säljas söderut till ovissa öden. De berättar om slavflickor, månggifte, opiumberoende och självmord. Och de framhåller hur undertryckt kvinnan är i förhållande till mannen, och hur hon förvägras rätten att tänka och ha ett eget andligt liv.

Flickorna skola enligt kinesernas tänkesätt endast lära sig passa upp och lyda sin man. Det är wanskligt nog säga de, att styra dem utan lärdom, huru mycket svåra-re skulle de ej blifwa, om de finge kunskaper,

kunde missionsvännerna läsa i *Svenska Posten* 1892 (nr 16). När hemmapubliken fick veta hur dessa kvinnor hade det, då förstod de väl hur viktigt det var att kvinnor kom ut på fältet?

Jesus kommer snart...

Århundradet närmade sig sitt slut. Kanske var Herrens andra tillkommelse nära? Franson var övertygad om att den stund snart var kommen, då Jesus skulle återkomma och hämta sitt folk. I sin bok *Himlauret* utvecklade han närmare tidpunkten för när det kunde tänkas ske. För många av de kvinnor som for under 1890-talet till Kina var detta en levande tanke. Elisabet skrev hem:

Ännu några drabningar, några strider och vår konung kallar oss att gå hem och hvila – hvila ut en hel evighet... Dagen närmar sig. Hjälpe oss Herren att vara trogna på vår post tills han kommer (*Trosvitnet* 1898 nr 4).

Det var bråttom. Det gällde att hinna bringa evangelium till alla folk före århundradets slut. Ja, man kanske t.o.m. kunde påskynda Herrens återkomst om man intensifierade arbetet. Om varje kristen gjorde sin plikt,

menade Hudson Taylor, skulle snart alla människor på jorden ha fått höra budskapet.

Det skulle icke alls vara någon svårighet att inom fem år hafva predikat evangelium för hvarje familj i hela Kina, om vi blott hade 1,000 missionärer, som arbetade under 1,000 dagar... För några år sedan brukade jag predika under öppen himmel sex till åtta timmar dagligen och wet således, att ingen svårighet finnes att för hvarje dag nå 1,000 män...

berättade han för åhörarna under en Sverigeturné 1889 (*Svenska Posten* 1889 nr 52). Den knappa tiden var ytterligare ett argument för kvinnliga missionärer.

Fröknar på missionsfältet

Kvinnornas egna indirekta, lågmälda argumentation för sin rätt att vara missionärer var således: Gud hade kallat – vilket naturligtvis inte kunde ifrågasättas –, behovet av arbetare var stort, den kinesiska kvinnan led nöd, och det var bråttom, tiden hade snart runnit ut för uppdraget. De kvinnliga missionärerna sökte aldrig strid med motståndarna. De följde den strategi Hudson Taylor och Franson själva tillämpade: bråka inte offentligt om kvinnors rätt att förkunna. Den kvinnliga missionären bara fanns och verkade i det tysta. Blev man som kvinnlig evangelist här hemma innan utresan nekad tillträde till ett missionshus, skulle man bara tyst gå vidare och se det hela som ett tecken från Gud att åhörarna fanns någon annanstans.

De tidiga kvinnliga missionärerna undvek också titeln missionär. Hellre undertecknade man breven hem med "En ringa syster" eller "Eder i Herren för Kinas frälsning utgifna". Man blev heller inte omnämnd som missionär här hemma, tilltalet var "fröken".

Det var nog gott och väl om man i sitt inre var övertygad om sin rätt att förkunna evangelium, men var det möjligt för en kvinnlig

missionär att axla den traditionelle missionärens hjälteroll? Hur skulle en kvinna möta förväntningarna? De kvinnliga missionärerna tycks mig gå två olika vägar: den ena vägen har jag kallat ”En ringa syster”, den andra ”Medkämpande i kampen”.

En ringa syster

De flesta valde inför hemmapubliken rollen som en ”En ringa syster”. En ringa syster underbetonar eller förtiger det som utmanar tidens kvinnosyn. Hon skriver *inte* hem om de eventuella hot och faror en kvinna kunde uppleva i Kina. Inte heller är berättelserna om förföljelse i form av stenkastning, misshandel eller glåpord, som de manliga missionärernas brev redovisar, framträdande i kvinnornas brev. Anna Olsson skriver hem:

Hitintills hafva vi lefvat i största lugn. Kineserna äro mycket snälla emot oss, öfver all förväntan;... En af systrarna (Olivia Blomberg) är ensam på en station tillika med en troende kines (*Trosvitnet* 1894 nr 5).

1894 går rykten i svensk press om att Fransonmissionärerna far illa på sitt missionsfält. Augusta Sjöberg bemöter påståendena. I förbigående skriver hon, att visst var folk oroliga i början då de kom och ropade ”utländsk djävul” efter dem, tusentals kunde omringa stationen och män kom in och svängde sina svärd. Men allt det där är över, nu är alla dörrar öppna, folk har börjat slänga ut sina avgudar och mandarinerna är vänliga mot dem:

Jag önskar ni kunde se oss här uppe, se in i våra trefliga stationer, se hur wi ha det, se hur glada och lyckliga wi äro... Wi hafwa allt hwad wi behöfwa, ja, långt mer än wi kunde tänka oss, då wi lämnade Swerige (*Svenska Posten* 1894 nr 37).

Men ibland kan läsaren ana att mötet med kineserna inte var så trevligt:

Kineserna äro ganska snälla, så snälla som vi kunna vänta oss dem. Tanken på att de äro hedningar... gör, att vi äfven kunna fördraga dem, då de göra oss orätt (*Trosvitnet* 1896 nr 6).

En ringa syster skriver *inte* hem och berättar om de slitningar man alldeles säkert upplevde mellan de olika rollerna som missionär och make, eller som missionär och mor. Under 1890-talet föds många barn i Elisabets missionärsgrupp – fjorton av dessa mördas under boxarupproret – men breven hem innehåller nästan ingenting om de egna barnen. Personliga ämnen, som t.ex. deras sjukdom eller död, berörs inte. Sexualitet är ett annat bannlyst ämne. Eventuella sexuella trakasserier från kinesernas sida finns inte omtalade någonstans.

De kvinnliga Fransonmissionärerna utför samma arbete som männen. De gör månads-långa predikoresor, de öppnar nya stationer som vanligen bemannas av två ensamma kvinnor. Inte heller dessa, mer ovanliga missionsuppgifter för en kvinna, är särskilt framträdande i breven hem. De redovisas som en självklarhet. Men en ringa syster är ingen flitig brevskrivare. Den sysslan överläts i stor utsträckning på männen. En ringa syster – och särskilt sedan hon gift sig – verkar i det tysta, utan att provocera hemmapubliken.

Eder i Herrens förbund medkämpande

Några av de utsända kvinnliga Kinamissionärerna väljer en annan roll inför hemmapubliken. De är medkämpande i kampen mot hedendomen. Deras berättelser lyfter fram äventyret i uppdraget. Klara Hall skriver:

Den mulåsna jag red hade det felet, att hon understundom skyggade. Bäst det var fick hon se några svarta

grisar långt framför oss och ville ej fram. Då jag nu sökte tygla fram henne blef hon i ett nu så ursinnig, att hon började slå i vild fart, tills hon snart slagit af både mig och sadel med packning. I fallet, då jag fastnat något i sadeln, vreds min vänstra höft *alldeles ur led*. Jag bars på en plankan in till byn, som var nära intill, där jag villigt härbergerades fast där ej fanns något värds-hus. Ingen fanns där som kunde draga det tillrätta. Jag lät kineserna försöka, men kände snart, att de kunde fördärfvat mig ännu mer. Lyckligtvis var det endast 80 li (4 svenska mil) till Chang-uh-en, S.A.M. station, där br. Gustafsson, nu gift med min forna kamrat Lotten Larson, bor. Br. G. kom om två dagar och lyckades med Herrens hjälp att draga det tillrätta. Huru tacksam jag kände mig till Herren därför, kan jag ej beskriva... Folket här var mycket vänliga, särskildt ett par kvinnor visade stort deltagande och besökte mig ofta. Då jag åter kunde röra benet jublade de däröfver. Byns folk kommo nu truppvis, både män och kvinnor samt bådo mig predika för dem. Aldrig har jag väl förr så i "köttets svaghet" förkunnat evangelium som då... Mitt sjukrum dessa dagar var naturligtvis en förut omtalad *grotta*, och mina "rumskamrater" om nätterna voro en häst, två åsnor och ett ungnöt (*Trosvitnet* 1898 nr 5).

Olivia Blomberg var 34 år då hon kom till Kina i maj 1893. I augusti ansågs språkstudier-na avslutade, och hon drog ensam iväg över "Norra bergen". När hon kom till en by där folket var vänligt, öppnade hon sin missionsstation. Så småningom fick hon en kvinnlig kamrat till hjälp. Men vid jultid lämnades hon åter ensam. Ensam utlännning, för vid sin sida hade Olivia den omvända kinesen Ren-kia, en f.d. opiumrökare. Tillsammans drog de två, och åsnan Molly lastad med böcker, ut på evangelistturer. På hemväg under en av dessa, som varat två månader, missbedömde de avståndet, eftersom kinesiska mil inte är lika långa överallt. Mörkret föll, regnet likaså. Åsnan Molly trippade försiktigt fram, ned i floder, upp ur floder, ned för sandbankar, uppför sandbankar. Till slut kunde sällskapet,

med hjälp av en arbetare som vaktade ett sädesfält, leta sig fram till ett värds-hus. Just som de kommit in, hörde de ett väldigt dån som av ett stort vatten. Värds-husvärden förklarade att vattnet brutit lös från berget. Det strida regnet hade samlats upp på ett ställe, till slut brast fördämningen och stora vågor störtade ner i dalen.

Och det kan stundom spola öfver både häst och ryttare. Så underbart! Herren höll således inne vattnet, tills vi voro i säkerhet. Lofvad vare vår Gud!

avslutade Olivia sin äventyrshistoria (*Trosvitnet* 1896 nr 3). Olivia Blomberg gifte sig 1898 med den tolv år yngre Jönköpingssnickaren P.A. Ögren. I *Trosvitnet* 1901 och i boken *De sista flyktingarne från Shan-si* kunde missionsvännerna läsa hennes berättelse om familjens dramatiska flykt undan boxarna. Maken dog av den misshandel han utsattes för. Olivia undkom tillsammans med sina två små barn, varav den ene föddes under flykten. På vägen hem till Sverige råkade hon dessutom ut för ett skeppsbrott.

De medkämpande kvinnorna reste på månadslånga evangelisturer, red på åsnor, övernattade under bar himmel i öknen, uthärdade både snö- och sandstormar, de kunde plötsligt omringas av hotfulla rövare eller rasande folkhopar som kastade jord och sten på dem. Och allt rapporterades hem.

De medkämpande kvinnorna var inte bara äventyrliga och våghalsiga, de var också nitiska och måna om att redovisa resultat av sitt arbete. Olivia:

Mitt arbete på denna plats började den 29 april 1895. Resultatet af den första veckans arbete var en själs frälsning. Och en ung kvinna, som var vansinnig, blef återställd till sina sinnen. Den 15 augusti hade vi en välsignad dopakt en mil utom staden. Guds ande var kraftigt närvarande, tre män och två kvinnor döptes till Jesu lärjungar (*Trosvitnet* 1896 nr 3).

Tre gossar bär ett utkastat barn till Saratsi barnhem. Fotografi av Otto Öberg 1911 (privat ägo).

De medkämpande kvinnorna skapade livsprojekt. När Klara Hall 1896 berättade för hemmapubliken att hon ville öppna ett barnhem för "utkastade flickebarn" fick hon genast gensvar. Från söndagsskolebarn, missionsföreningar och enskilda i hela landet började pengar strömma in till "Klara Halls barnhem". En dag, berättar hon, anmälde hennes kinesiska hjälparinna att ett barn var på väg att kastas ut. Kvinnan letar upp barnet och finner det ännu vid liv, trots att det är januari månad, bitande kallt och blåsigt, och det helt saknar kläder. Inget ljud kommer från barnet – modern har stoppat munnen full med bomull. Med inlevelse berättar Klara om sin kamp för att rädda den stelfrusna flickans liv och till slut kommer det lyckliga slutet:

Den lilla är nu utlämnad hos en amma och frisk och kry
(*Trosvitnet* 1900 nr 10–11).

Vid 1899 års slut fanns 22 barn på Klara Halls barnhem, en del placerade hos ammor, andra på den gård hon köpt och byggt till i Shari-tsing.

Men Klara Halls livsprojekt blev ifrågasatt. "Är det humbug?" frågade *Svenska Posten* (1898 nr 41). En manlig missionär hade i ett privat brev påstått att Klara Hall stoppade insamlade pengar i egen ficka, och att barnhemmet inte ens kommit igång. Hans uppgifter publicerades i en rad svenska tidningar. Missionärskamraterna ryckte ut till försvar. Klara Hall lät också fotografera sig tillsammans med två av barnen som bevis på att barnhemmet existerade. Resultatet av kampanjen blev det motsatta: den väckte ett ännu

större intresse för barnhemmet och för Klara Hall.

Missionens normerande makt

De kvinnliga missionärernas berättelser om arbetet bland de "arma" kinesiska kvinnorna blev så småningom en integrerad del av "en större missionsberättelse".

Hur utformade missionärerna, i samspel med missionens organisatörer här hemma, sina berättelser för att väcka intresse för och främja missionens sak? Vad fick dessa bilder av arbetet för betydelse för missionsvännerna, söndagskolebarnen och alla andra där hemma?

I missionsberättelserna projicerades på hedningen en mängd egenskaper, vilka stod i skarp kontrast till de dygder och ideal Västerlandet under 1800-talets lopp allt mer kom att hylla: renlighet, rationalitet, djurvänlighet, lugn, välgörenhetssinne, ordningssinne, ordfasthet, hög arbetstakt och arbetsmoral, punktlighet och ärlighet. Kinesen misshandlade sina hustrur, band fötterna på sina små flickor med svåra plågor som följd, slängde nyfödda flickebarn att dö på soptippen, rökte opium, var spelgalen, grälsjuk, oärlig... Bilden av den kinesiske hedningen var den av en person som var vidskeplig, efterbliven, smutsig, grym, våldsam, oförmögen att tänka logiskt, naiv, nyfiken, kort sagt ett barn som behövde tas om hand, ledas, uppfostras.

De äro som barn, som måste ledas i de allra minsta detaljerna, tills de nått fasthet nog att stå för sig själfva,

skrev en missionär hem om de nya församlingsmedlemmarna (Engström 1910:64).

Föreställningen om hedningen som ett barn sammanfaller väl med den ideologi som legitimerade kolonialismen (Said 1993 och Mac-kerras 1991). Men missionens kinesiske hedning var ändå inte en kopia av kolonialmakt-

ens inföding. Missionärerna, som levde nära landets innevånare, många gånger på likartade villkor, uttryckte ofta i sina texter en uppriktig kärlek till och respekt för kinesen, och många gånger en kritisk syn på västerlänningarnas översitteri. Så skrev man t.ex. uppskattande om Kinas "fortida" högkultur, om kinesens respekt för det skrivna ordet, om deras starka familjesammanhållning och vördnad för de gamla och om deras kärlek till barn.

Och för missionären som skrev hem var det viktigt att betona, att allt ont kunde härledas till *hedendomen* – som man jämförde med vår eller mänsklighetens barndom – och inte till hedningen som person. Levande under hedendomens ok, med ett barns förmåga, kunde hedningen inte heller göras ansvarig för sina handlingar. När hedningen avskiljts från oss västerlänningar och blivit ett barn i behov av ledning, blev han ett självklart objekt för åtgärder, dvs. mission. Bilden av hedendomen och hedningen rättfärdigade missionen. Men den fyllde också en normerande funktion hemmavid.

Makten i det moderna samhället strävar efter att ideologiskt och fysiskt disciplinera samhällsmedborgarna. Det förmoderna samhällets brutala fysiska maktutövande – som missionärerna fick uppleva t.ex. i Kina – ersätts av en maktteknik som är mer smygande, mer osynlig, som via exempelvis skolor, sanatorier eller fängelser övar individerna att uppföra sig "rätt", och som får dem att sträva mot gemensamma, konforma och homogena normer. Kristna institutioner, religiösa grupper och välgörenhetsföreningar, vilkas individualiserande funktion spred sig ut i övriga samhället, ingår också i skapandet av det moderna samhället. Missionen normerade inte bara hedningen, utan också de hemmavarande.⁴

Kinesen saknade, som jag tidigare konstaterat, alla de goda egenskaper som karaktäriserade västerlänningen, alla de dygder som den disciplinära makten uppmuntrade: lydnad, flit, rationalitet, ordentlighet, sparsamhet, punktlighet etc. Missionen målade gång på gång denna negativa bild av kinesen, dels då hedendomen framhölls som avskräckande exempel, dels när man berättade om omvändens förändrande kraft eller missionärens gärning. Missionens bilder bidrog till att stärka de "goda" normerna i vårt eget samhälle.

Vi kan ta renligheten som exempel. Bland de faror och umbäranden missionären måste utstå fanns smutsen. I så gott som alla berättelser är smutsen central. Smuts, snusk, ohyra, stank, odrickbart vatten, olidliga sanitära förhållanden var följeslagare till hedendomen. Man kan rent av säga att smutsen var hedendom, för i och med kristnandet blev kinesen påfallande hel och ren.

Missionen delade in oss i hedningar och kristna. Den förutsatte att de kristna var överlägsna hedningarna. Den bestämde vilka normer som var förebildliga. Normerna gav oss enhetliga värderingar. Gjorde missionen och dess berättelser oss benägna att acceptera den disciplinära makten? Kanske rent av missionen ingick i den disciplinerande makten? Var missionen t.o.m. en del i byggandet av vår gemensamma nationella identitet, där föreställningen om vårt land som civiliserad framgångsrik industrination var bärande?

Den disciplinära makten använder sig också av belöningen som maktmedel. Makten kan aldrig fungera enbart repressivt. Missionen gav oss var och en något tillbaka. Genom att särskilja hedningen, genom att dra en gräns mellan oss och honom, förvandlades vi. När vi blev medvetna om att hedningen fanns, att han var vår motpol, stärktes vår självkänsla och vår identitet. Vi fick bevis på

vår tekniska överlägsenhet, högre moral och bildning. Som västerlänningar hade vi därför en plikt:

Hvarför fingo vi mera talanger, mera bildning, mera förmögenhet, om icke för att meddela åt dem, som fått mindre? Vi stå i skuld till alla, som fått mindre än oss själfva (Engström 1910:8).

Vi skulle också vara tacksamma, för även den fattigaste svensk utan hopp om en bättre framtid var i förhållande till hedningen "rik". Elisabet skriver hem till sina söndagsskolebarn:

...jag kan ej annat än skatta eder lyckliga, som få lefva och bo i ett sådant land som vårt älskade fosterland. Hafven I någon gång tackat Gud därför? Jag önskar blott, att I kunde blicka in i de små kinabarnens ställning, så kanske Gud finge höra mer tack och lof från edra läppar (*Trosvitnet* 1899 nr 10).

Den tacksamme, förvandlade och omvände hedningen var belöningen för vår godhet. Vi kan minnas söndagsskolans sparbössa med sin bockande neger. Lina Sandell (1892) tolkade den omvände hedningen:

Tack, lärare, för hvad du sagt
Om Frälsaren så god.

Elisabet berättar för söndagsskolebarnen om hur deras gåvor mottagits av de kinesiska flickorna:

Då jag i julas inbjöd dem till en fest, huru glada voro de icke! De blefvo så förtjusta öfver de små gåfvor de fingo, och sände sin hjärtliga hälsning till söndagsskolebarnen vid mitt hem i Sverige, hvilka samlat in penningar för kinabarnen... (*Trosvitnet* 1899 nr 10).

Missionens skildringar av nöden i hednaländerna, som spreds via söndagsskolan, skolan, väckelsemöten, uppbyggelselitteratur etc. skärpte vår samvetsnöd, våra skuld känslor

och vår tacksamhet. Samtidigt som missionens bilder byggde och bekräftade vår självbild, etablerade och stärkte den "goda" normer i samhället och var, påstår jag, en del av en samhällelig disciplinerande makt.

Kvinnliga hjältar?

Kvinnliga missionärer blev outhärliga i arbetet på missionsfältet och i "missionsberättelsen". De var framgångsrika, de förändrade bilden av hedendomens Kina och påverkade opinionen hemma, och projekt som Klara Halls barnhem fångade mer än något annat hemmapublikens intresse och öppnade penningbörsarna. Det kom fler och fler kvinnor ut på missionsfälten.

Dessutom, de skildringar som de kvinnliga missionärerna gav av sin verksamhet visade att kvinnor kunde. De kunde resa långt bort, de kunde leva under primitiva förhållanden, de fick uppleva äventyret, de kunde fatta självständiga beslut och de fick forma sina egna livsprojekt. En kvinnas själ var lika dyrbar som någon mans själ. En kvinna fick, ja, rent av skulle, göra något meningsfullt av sitt liv. "Några hundra alnar virkade spetsar" behövde inte bli det hon lämnade efter sig. De kvinnliga missionärerna bevisade att en kvinna visst kunde "flyga högre än vingarna bar".

Bilden av de kinesiska kvinnornas situation gav också ett indirekt stöd till en kvinno-syn som betonade kvinnors rörelsefrihet, hennes rätt att ses som jämbördig mannen, hennes rätt till utbildning och eget andligt liv. Ofta stöttade den manlige Kinamissionären henne:

Arbetet bland kvinnorna är nog det mest tålmodsprövande och äfven otacksammaste. Deras förmåga att tänka på något annat, än hvad som ligger inom deras inskränkta värld, hemmet, är otroligt liten. Barn, krympta fötter, kortspel, vackra kläder och teaterspektakel är det mästa de sysselsätta sig med. Det är i deras ögon nästan

förmåtenhet, att en kvinna skulle börja tänka på sin själs frälsning (*Trosvitnet* 1897 nr 17).

Elisabet var en av de kvinnliga pionjärerna på missionsfältet i Kina. När vi lämnade henne var hon åter, efter en lång flykt undan rasande kineser, hemma i Sannemulla. Elisabet ville genast tillbaka till Kina. Men var det för farligt att vara kvinna på missionsfältet? Nej, hemmaopinionen tyckte inte det. Även om det efter boxarupproret restes krav i Kina på att kvinnor inte längre skulle placeras ensamma på missionsstationerna, var det få hemma som ifrågasatte deras deltagande eller förnekade deras nödvändighet i missionskampen. De kvinnliga missionärspionjärerna hade nått sitt mål. Vingarna bar!

De tusen barnens mor

När Elisabet och Otto återvänder i slutet av april 1903 till missionsfältet, får de uppdraget att ta hand om de kvarvarande tio flickorna från Klara Halls barnhem. Otto blir missionsstationens föreståndare. Ett par månader senare skriver de kontrakt på en stor, fin gård belägen vid torget i Saratsi, granne med rådhuset. En intensiv arbetsperiod följer. Gården skall repareras med kinesiska hantverkare, men Otto lägger själv tegelgolvet, och tillsammans med Elisabet tapetserar han salens väggar. En dag tar Otto ut, till kinesernas fasa, husguden. Den läggs i en låda för att sändas till utlandet. Den 5 januari 1904 är det dags för det första mötet i gatkapellet, i mars är gosskolan igång. Och i juni används stora kapellet för första gången.

En dag i mars 1904 kommer en tiggarkvinnna till missionsstationen i Saratsi. I famnen bär hon ett litet önskat flickebarn som modern försökt dränka. Samtidigt kommer posten medförande ett brev med 10 gulddollar från en okänd person i Amerika. Elisabet och

Feng-chens missionsstation fotograferad den 12 januari 1900, sex månader innan boxarupproret. Elisabet står tillsammans med brodern Emil och maken Otto på trappan. Över deras huvuden läses texten på svenska: Frid på jorden (Svenska Alliansmissionen/Jönköpings läns folkrörelsearkiv).

Otto ser det som ett tecken från Gud. Strax därefter dyker två bröder upp med en förskjutten lillasyster i en korg, nästa dag har en kinesisk kristen kvinna hittat en liten stelfrusen flicka i en lergrav i stadens utkant, och så kommer lilla Iang-chi-tsi (= Poppel-gren) som måste avgiftas, eftersom hennes mor är opiummissbrukare. De omhändertagna små flickorna blir fler och fler. Varje morgon klockan 10 samlar "niang" (= mor), som barnen kallar Elisabet, hela barnaskaran omkring sig. Hon lär barnen sånger och bibelord och berättar om Jesus. Dagarna – ja, åren – fylls av besök hos ammorna i byarna omkring Saratsi, av oro för att få pengar till grynväl-

ling, vetemjölsklimpar, te och bröd till alla de hundratals barnen, av planering för att ge flickorna utbildning så att de inte skall bli tvungna att gifta sig för sin försörjning, av vaknätter för sjuka och döende småflickor, av kristendomsundervisning, bibelklasser, stormöten...

En dag orkar inte Otto längre. År 1918 myllas han ner i den kinesiska jorden på martyrernas gravgård i Saratsi. Elisabet är på resa när beskedet kommer. Hon är ensam kvar med 457 kinesbarn och en egen son på 12 år. Sorgen känns tung, orkar hon återvända? Elisabet tvekar:

Men så kommo breven med böner så bevekande från den sörjande barnaskaran i hemmet... och jag kände att ännu var ej mitt uppdrag fulländat, ännu hade jag en plats att fylla bland de värnlösa (Öberg 1924).

Men nu beslutar missionsledningen hemma om inskränkningar. Elisabet får order om att inte ta in fler barn. Då sätter sig Elisabet ned vid skrivbordet som missionären alltid gjort, och hon skriver till Sverige, hon skriver till Amerika. Hon berättar och vädjar. Hon skriver t.o.m. en bok om barnhemmet, som ges ut både på svenska och engelska. Och vännerna svarar. Som de en gång rördes av Klara Halls vädjanden, rörs de nu av Elisabets. Verksamheten fortsätter vid barnhemmet i Saratsi.

Juldagen 1929 blir Elisabet sängliggande, svårt sjuk i bröstcancer, men från sjukbädden leder hon fortfarande arbetet med det stora barnhemmet. Hon dikterar sitt sista cirkulärbrev till barnhemsvännerna i hemlandet och Amerika. En dag i maj 1930 slutar hennes hjärta att slå. Det största sorgetåg som någonsin setts i Saratsi följer Elisabet på hennes sista resa.⁵

1:e intendent Anna Maria Claesson,
doktorand i etnologi, Jönköpings läns museum

Noter

1 Berättelsen om Kinamissionären Elisabet Jacobson baseras dels på Elisabets egna dagböcker, dels på dagböcker skrivna av hennes man, Otto Öberg, och hennes bror, Emil Jacobson. Andra källor har varit Elisabets, Ottos och Emils brev hem till *Trosvitnet* och andra missionstidskrifter, och av dem skrivna uppsatser i missionsskalendrar. Ottos efterträdare, Filip Anderson, har i *Pionjärer i Saratsi* (1945) tecknat en bild av Elisabets och Ottos gärning i Saratsi, och sonen Torgny Öberg har i boken *Karavanklockornas land* (1957) skildrat sin upp-

växt på missionsstationen. Under sommaren 1997 presenterades Elisabet i en utställning på Jönköpings läns museum, som kallades "Elisabet från Sammekulla. Sänd av Gud till dödsskuggans land".

Elisabet är en av de missionärer som jag mött i mitt avhandlingsarbete kring bilden av missionen i Kina vid 1800-talets slut. Varför blir 400 miljoner hedningar i Kina en brinnande angelägenhet för Jönköpings missionsvänner på 1880–90-talen? Hur gick det till? Hur såg de bilder ut som man gav av Kina, av missionären och av missionen i Kina? Och framför allt: vad betydde dessa bilder för de hemmavarande? Vad hade missionen för uppgift här hemma?

2 Fredrik Franson (1852–1908) tillhör inte de kända väckelsepredikanterna i frikyrkans historia. 1869 emigrerade Fransons familj till U.S.A. Franson verkade under flera år som väckelsepredikant både i Amerika och i Sverige. Med tiden kom han att allt mer intressera sig för den yttre missionen – särskilt för missionen i Kina – och han tog initiativ till bildandet av flera missionssällskap i Amerika, Sverige, Finland och Tyskland.

Fransonmissionärernas utsändande från Sverige – de blev inte 200 utan ett 60-tal – kritiserades både i och utanför missionskretsar. De ekonomiska villkoren var osäkra, missionären skulle gå ut i tron på att Gud försåg honom med det nödvändiga. Om underhållet uteblev, berodde det enbart på hans egen svaga tro. De utsända saknade ofta boklig utbildning, hälften av dem var kvinnor och dessutom var mission i Kina fortfarande på 1890-talet ett riskfyllt företag på grund av kinesernas våldsamma motstånd mot Västerlandets handels- och kulturinflytande.

3 Det gällde t.ex. Fransons olika missioner, Svenska missionen i Kina, Helgelseförbundet och Svenska Missionsförbundet.

4 I min D1-uppsats *Hednavärldens suckan* (1994) har jag med hjälp av Michel Foucaults analys av den disciplinära makten i det moderna samhället försökt sätta in missionen i ett samhällsperspektiv.

5 Verksamheten vid Saratsi barnhem fortsatte fram till 1951, då missionärerna tvingades att lämna Kina. Fyra f.d. barnhemsflickor, utbildade lärarin-

nor och sjuksköterskor, övertog ansvaret för de 25-tal flickor i nedre tonåren som fanns kvar på barnhemmet. Ett par år senare övertogs barnhemmet av de kinesiska myndigheterna.

Källor

Otryckta

Elisabet och Otto Öbergs arkiv. Privat ägo: Dagböcker, brevkoncept, fotografier m.m.

Missionsmuseet. Jönköpings läns museums arkiv: Fotografier och brev.

Svenska Alliansmissionens arkiv. Jönköpings läns folkrörelsearkiv: Broschyrer, korrespondens samt fotografier.

Tryckta

Jönköpings-Posten. Jönköping 1885–1905.

På Konungens bud. Missionskalender. Jönköping: Svenska Alliansmissionen 1913–1927.

Soluppgången. Svenska Alliansmissionens kalender. Jönköping: Svenska Alliansmissionens förlag 1917–1930.

Svenska Posten. Tidning för främjande af uplysning bland folket senare Veckotidning för främjande af kristligt lif och missionsintresse. Jönköping 1887–1905.

Trosvitmet. För befrämjande af sant tros lif, de kristnas enhet och världens evangelisering. Utgiven av S.A. Arosén, Stockholm 1894–1898, Jönköping 1898–1902, därefter av Skandinaviska, senare Svenska Alliansmissionen, Jönköping 1902–1930.

Litteratur

Anderson, Filip 1945: *Pionjärer i Saratsi.* Jönköping: Svenska Alliansmissionens förlag.

Berg, August 1931: *Minnen från tvenne världsdelar.* Jönköping: Svenska Alliansmissionens förlag.

Engström, Sigrid 1910: *På hedningarnes mark. Eller ett decennium i Kina.* Stockholm: P. Palmqvist AB.

Foucault, Michel 1986: *Vansinnet under den klassiska epoken.* Lund: Arkiv förlag.

Foucault, Michel 1987: *Övervakning och straff.* Lund: Arkiv förlag.

Franson, Fredrik 1897: *Profeterande döttrar. Några ord angående kvinnans ställning till evangeliseringsarbetet.* Stockholm: Central-Tryckeriet.

E.J. (Emil Jacobson) / O.E.Ö. (Otto Öberg) 1901: *De Svenska Martyrerna i Kina år 1900. Jämte undkomna missionärers räddning och flykt.* Köping: J.A. Lindblads förlag.

Kom och hjälp oss! Ett upprop för Kinas millioner. 1890. Jönköping: H. Halls aktiebolags boktryckeri.

Larsson, Anders 1997: *Profeterande döttrar i frikyrkan? Aktuellt om kvinnoforskning nr 1.*

Lögstrup, T. 1897: *Nordiska Missionärer 1897.* Jönköping: H. Halls Boktryckeri-Aktiebolag.

Mackerras, Colin 1991: *Western Images of China.* Hongkong: Oxford University Press.

Nordling, Sally 1952: *Kina. Kallelselandet.* Jönköping: Svenska Alliansmissionens förlag.

Said, Edward W. 1993: *Orientalism.* Stockholm: Ordfronts förlag.

Sandell, Lina 1892: *Samlade dikter.* Stockholm: Bergs boktryckeri.

Tjellström, Gustaf 1895: *Bilder från Sinims land.* Köping: J.A. Lindblads förlag.

Utanför muren. Skildringar från Svenska Alliansmissionens verksamhet i Norra Kina av missionärerna. 1937. Jönköping: Svenska Alliansmissionens förlag.

Williams, Peter 1993: "The Missing Link": The Recruitment of Women Missionaries in some English Evangelical Missionary Societies in the Nineteenth Century. I: Bowie, F., Kirkwood, D., Ardener, S. (red.): *Women and Missions: Past and Present. Anthropological and Historical Perceptions.* Oxford: Berg Publisher.

Öberg, Elisabet 1924: *Ljus i dödsduggans land. Skildringar från Saratsi barnhem.* Jönköping: Svenska Alliansmissionens förlag.

Öberg, Torgny 1957: *Karavanklockornas land.* Stockholm: Folket i Bilds förlag.

Ögren, Olivia 1901: *De sista flyktingarne från Shan-si.* Jönköping: Herman Halls Boktryckeri-Aktiebolag.

SUMMARY

The Whole World Lies Open before You!

In the 1890s, it was still uncommon for female missionaries to work alone in the field. At home, the members of the mission had difficulties imagining a woman in the traditional, heroic role of the missionary, and the use of women as preachers was a hotly debated question in missionary circles as a whole. The female missionary not only challenged the views of suitable female behaviour in the society of the 1890s, but she also challenged, in the eyes of many, what a woman was allowed to do according to the Bible. In this essay, I will discuss the behaviour of the female missionaries against this background of either active resistance or suspicion. I use examples from the missionary field most attractive to women: China – the country where 400 million heathens stumbled in darkness.

There were two ways in which these pioneers could behave: “A humble sister” plays down or keeps silent about the things that might provoke the contemporary view of women. In her letters home she does *not* mention the possible dangers a woman could encounter in China; sex is another banned topic. Others present

themselves as combattants in the fight against heathendom and stress the adventures they have faced. These women soldiers were hard-working, too, and keen to stress the fruits of their labours, building up life-long projects, like Klara Hall, who in 1896 opened a home for “abandoned girls”.

The essay also analyses how the missionaries, together with the organisers at home, tailored their stories to awaken the public’s interest in order to forward the mission’s cause. What significance did these impressions of the work have for those back home?

Finally, I conclude by maintaining that the descriptions of the poverty and want in the heathen countries, disseminated through Sunday schools, schools, prayer meetings, religious literature etc., sharpened our consciences, our sense of guilt and of gratitude. At the same time that the mission’s picture created and reinforced our view of ourselves, it established and strengthened the ‘good’ norms of modern society and was a part of society’s disciplinary power.